
**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО
PENAL RIGHT**

УДК 343.8

Palchenkova V.M.

**SOVIET LAWYERS ON PUBLIC PARTICIPATION
IN THE ACTIVITIES OF THE PENITENTIARY SYSTEM**

В.М. Пальченкова

доктор юридичних наук, доцент

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Класичного приватного університету

**РАДЯНСЬКІ ПРАВОЗНАВЦІ ПРО УЧАСТЬ
ГРОМАДСЬКОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
СИСТЕМИ**

Постановка проблеми. Різні питання, пов'язані з функціонуванням пенітенціарної системи, у тому числі й реалізація участі громадськості у її діяльності, проявляються по-новому в різні історичні періоди. Це зумовлено насамперед тим, що змінюються політико-культурні акценти, економічне життя суспільства, проте на сучасному етапі розвитку української пенітенціарної системи звернення до історичного досвіду, зокрема й радянського періоду, представляє значний інтерес як для законодавця, так і для правозастосовчої практики. Адже роль суспільства у сфері виконання кримінальних покарань важко переоцінити. У пенітенціарній системі – це соціалізація особистості, виховання, освіта, підтримка матеріального, морального становища засуджених та звільнених з місць позбавлення волі, а в решті решт – забезпечення безпеки суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здійснюючи огляд наукової літератури необхідно звернути увагу, на те що в силу об'єктивних та суб'єктивних причин, установи позбавлення волі виконували на різних етапах історії роль інструмента, що представники влади використовували окрім основного призначення в своїх особистих інтересах, це стосується й періоду радянської України, тому ця тема залишалася закритою від суспільства й відповідно не знаходила достатнього висвітлення у науковій літературі. У зв'язку з вказаним дослідники вивчали лише ті аспекти, які влада вважала можливим привідкрити, і відповідно дозволяла обговорювати публічно без політичної й мораль-

ної шкоди для себе. Важливе значення для з'ясування сутності, змісту та форм контролю «трудящих мас» у радянській Україні за системою виконання покарань мають роботи теоретиків та практиків виправно-трудової системи, вивчаючи які ми змогли простежити законотворчий процес та правотворчу практику стосовно участі громадськості у діяльності пенітенціарної системи на даному етапі української державності. Особливо значна кількість робіт присвячених цьому аспекту діяльності радянської виправно-трудової системи з'являється після смерті І.В. Сталіна, коли відбуваються суттєві зміни, у тому числі й у сфері виконання кримінальних покарань. Участь громадськості у діяльності виправно-трудової системи, її форми, методи роботи стають однією з актуальних тем наукових дискусій. Різних аспектів участі громадськості у діяльності виправно-трудової системи: виправленні та перевихованні засуджених, ролі у боротьбі з рецидивною злочинністю, шефській роботі, допомогі адміністрації виправно-трудова установ у забезпеченні режиму відбування покарань торкалися З.А. Астеміров, І.А. Михайлова, М.М. Паше-Озерського, П.Е. Чупигін, Л.В. Багрій-Шахматов. Дещо пізніше з'явилися роботи В.П. Артемонова, Л.Г. Крахмальніка, М.О. Стручкова, Ю.М. Ткачевського, І.С. Шмарова та інших дослідників, в яких висвітлювалися різні аспекти виправно-трудова системи, зокрема порівнювалося законодавство союзних республік та загальнореспубліканське стосовно запровадження громадського контролю. Особливу зацікавленість викликала тема відродження такої форми громадського контролю як спостережні комісії, саме їй присвячена велика кількість статей науковців та практиків 1960-70-их рр., зокрема З.А. Астемірова, В.О. Єлеонського, О.Л. Ременсона, та інших.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності розуміння ролі та значення громадського контролю за системою виконання кримінальних покарань у радянський період, з ціллю використання позитивного історичного досвіду в цій сфері.

Основні результати дослідження. Початок 1960-х рр. є важливим етапом історії радянської виправно-трудова системи. У цей час була здійснена спроба подолати наслідки тоталітаризму й грубих порушень законності при виконанні кримінальних покарань попереднього періоду історії радянської державності. Лише після цього пенітенціарна проблематика змогла стати самостійним предметом дослідження. Так, у 1959 та 1962 рр. у Томському університеті було проведено дві великі науково-практичні конференції з проблем виконання покарань, на яких, зокрема, активно обговорювалося питання контролю громадськості за виправно-трудова установами (ВТУ) [1]. Науковці, дискутуючи щодо можливості контролю громадськості над ВТУ слушно відмітили кілька актуальних і важливих якостей, зокрема, спостережних комісій. По-перше, наукова спільнота наполягала на тому, що члени спостережних комісій мали стежити не лише за тим, щоб не порушувалися права засуджених, а й не допускати випадків надання засудженим необґрунтованих пільг та привілеїв. По-друге, спостережні комісії не повинні обмежувати свій контроль встановленням того, законним чи незаконним є рішення адміністрації, а й водночас перевіряти чи відповідає це рішення вимогам педагогіки, моралі, доцільності.

По-третє, пропонувалося у роботі комісій широко застосовувати індивідуальні методи роботи із засудженими [2, с.137-139]. Науковці також відмітили низку недоліків, що простежувалися в роботі спостережних комісій, серед яких, несумлінне ставлення деяких членів комісій до своїх обов'язків, відсутність обміну досвідом та методичного забезпечення роботи.

Серед нових форм контролю громадськості за виконанням покарань учасники конференцій пропонували використовувати практику проведення зустрічей із колишніми засудженими, їх родичами та батьками, які, як правило, мають позитивний вплив.

М.М. Паше-Озерський відмітив також значну роль громадськості із запобігання рецидивної злочинності. Так, наприклад, характеризуючи особливості позбавлення волі стосовно повторно засуджених, науковець зазначав, що воно повинно відбуватися в тісному контакті з громадськістю, підкреслюючи значну роль спостережних комісій, шефської роботи, самодіяльної роботи самих засуджених [3, с.153]. Пізніше проблема соціальної профілактики правопорушень, як одне з найважливіших завдань боротьби з рецидивною злочинністю, не раз обговорювалася на загальносоюзних наукових форумах. Удосконаленню ефективності цього напрямку в діяльності правоохоронних органів, у тому числі ВТУ, було присвячено Всесоюзну науково-практичну конференцію, що відбулася у Ташкенті у листопаді 1980 р. [4]. Дискусія розгорнулася навколо трьох основних проблем, одна з яких – удосконалення діяльності громадських організацій щодо запобігання злочинності.

Саме в цей час низка спеціалістів у галузі виправно-трудового права починають приділяти увагу дослідженню меж і природи громадського впливу на діяльність ВТУ. Ураховуючи підвищення ролі громадськості в управлінні державою, зокрема, у роботі ВТУ, такі науковці, як: З.А. Астеміров [5], О.Л. Ременсон [6], В.О. Єлеонський [7], Л.В. Багрій-Шахматов [8], І.А. Михайлов [9], О.Є. Наташев [10], Б.С. Утевський, М.О. Стручков проводять велику науково-дослідницьку роботу з метою виявлення й закріплення в практичній діяльності й нормах права ефективних форм участі громадськості в роботі ВТУ. Так, Б.С. Утевський наголошував, що одним з основних принципів пенітенціарної політики має стати широке залучення громадськості до успішного здійснення завдань, що стоять перед виправно-трудовими установами в період відбування та після звільнення засуджених [11].

З подібними ідеями в 1961 р. виступав М.О. Стручков, який вперше дав визначення участі громадськості в діяльності ВТУ як сукупності впливу громадських організацій та колективів трудящих на правотворчість у галузі радянського виправно-трудового права, громадського контролю та участі у вирішенні деяких питань розпорядчого характеру й надання допомоги виправно-трудовим установам із боку громадських організацій, колективів та окремих трудящих у інтересах ефективного досягнення цілей покарання [12]. Виходячи із цього М.О. Стручков виділив три основні функції, які повинні виконувати громадські організації, приймаючи участь у діяльності ВТУ: по-перше, правотворчу, коли громадськість впливає на діяльність держави, що регулює за допомогою норм права роботу ВТУ; по-друге, контроль за дотриманням законності у ВТУ й вза-

галі діяльності цих установ з виправлення та перевиховання засуджених; по-третє, здійснення допомоги ВТУ в працевлаштуванні засуджених, проведенні політико-виховної роботи. Причому функція контролю, відмічав науковець, характерна для будь-якої форми участі громадськості в діяльності ВТУ [13, с.251-253].

На початку 1970-х рр. відомий радянський тюрмознавець Л.В. Багрій-Шахматов у зв'язку з прийняттям кримінально-виконавчих кодексів у радянських республіках звернув увагу на появу нової групи правових відносин виправно-трудового характеру – це відносини між радянською громадськістю в особі спостережних комісій та комісій у справах неповнолітніх, з одного боку, і засудженими, з іншого боку, з приводу надання їм дострокового й умовно-дострокового звільнення [14, с.162]. Причому, як зазначав науковець, у радянській Україні законодавець у цьому питанні пішов далі й пропонував надати спостережним комісіям і комісіям у справах неповнолітніх самостійне право входити в суди з поданням про дострокове та умовно-дострокове звільнення від покарання та заміну покарання більш м'яким [14, с.163].

Результатом наукових дискусій та усїєї нормотворчої діяльності стало затвердження 28 лютого 1967 р. Указом президії Верховної Ради УРСР Положення про спостережні комісії при виконавчих комітетах місцевих рад народних депутатів УРСР [15], що регламентувало роботу цих органів в Україні до 2004 р. Положення розвивало ідеї участі громадськості у виправленні та перевихованні засуджених, поглибило завдання спостережних комісій. У Положенні було прописано абсолютно новий порядок формування цих органів. Згідно зі ст. 2 спостережна комісія формувалася винятково з представників радянської громадськості, а саме: депутатів Рад, представників профспілкових, комсомольських та інших громадських організацій і трудових колективів (із числа досвідчених вихователів, ветеранів праці, пенсіонерів-учителів, медичних працівників, офіцерів запасу та інших). Серед інших, Положення відновило право спостережних комісій входити, щоправда, спільно з органами, які виконують покарання, до суду з поданням про умовно-дострокове звільнення. У подальшому, прийнятий у 1970 р. Виправно-трудова кодекс УРСР детально регламентував виконання покарання у виді позбавлення волі, у тому числі дострокового звільнення засуджених й ще в більшому ступені, закріпив учать громадськості в особі спостережних комісій у цьому процесі. Таким чином, громадськість через спостережні комісії отримала право контролювати й брати безпосередню участь у виконанні покарань, зокрема, застосовувати умовно-дострокове звільнення.

Головним завданням комісій проголошувався контроль за діяльністю всіх органів, що виконують покарання. Громадським контролем передбачалося охопити багато сфер при виконанні покарання: дотримання режиму й умов утримання засуджених, організації праці, професійно-технічного й загально-освітнього навчання засуджених, різні форми виховної роботи, дисциплінарну практику. Однак реалізація цього завдання на практиці була одразу ж ускладнена у зв'язку зі скороченням повноважень комісії, одним з яких було позбавлення членів комісії права безперешкодного відвідування виправно-трудова

установ. Зазначене правообмеження ставило проведення в життя контролю з боку спостережних комісій у залежність від думки адміністрації ВТУ.

Незважаючи на це, розширення спектра контрольних повноважень спостережних комісій дало можливість говорити про своєрідність їх природи. Так, В.І. Пінчук вважав, що спостережні комісії за своїм складом та формами діяльності є органами громадськості, але їх склад, що затверджується державними органами (виконавчими комітетами рад), наділення певними владними повноваженнями та встановлення державою правових гарантій говорять про їх особливу природу [16, с.106].

Автори одного з перших підручників із виправно-трудового права, підготовленого після прийняття кодексу, оцінюючи роль спостережних комісій, писали «що вони не лише виконують низку важливих функцій у галузі громадського контролю за діяльністю виправно-трудових установ, а й слугують центром мобілізації радянської громадськості до справи виправлення й перевиховання засуджених» [16, с.101].

Ю.І. Юров зауважував, що спостережні комісії є однією з форм участі трудящих у здійсненні виправно-трудової політики Радянської держави, і не сумнівався у своєрідній природі спостережних комісій. З одного боку, ці комісії були органами радянської громади, а з іншого боку, вони формувалися державними органами й наділялися правовими гарантіями держави [17, с.40]. Далі автор не робить узагальненого висновку, а шкода. Хоча можна зрозуміти те, що він з огляду на час публікації своєї дисертації (1984 р.) не міг вільно висловитись про те, що спостережні комісії були на службі в держави й жодної власної легітиматії як суб'єкта соціального контролю вони не мали. На нашу думку, не слід забувати, що такі повноваження надаються державою, і в цьому сенсі вже важко назвати здійснення такого контролю неформальним соціальним контролем. Тут очевидна форма здійснення формального контролю, що забезпечується примусовою силою держави, а спостережні комісії в такому разі виконували роль наймита держави.

У подальшому чітко простежується відхід від ідеї надання контрольних повноважень спостережним комісіям, так, наприклад, В.О. Єлеонський у роботі «Спостережні комісії» (1966р.) віддає перевагу контролю за ВТУ, який він розуміє як контроль за дотриманням законності, виховну роботу та участь у вирішенні питань про зміну правового статусу засуджених. Але через 10 років він вже робить акцент лише на участі громадськості у виправленні й перевихованні засуджених [7, 18]. Нівелювання контрольних функцій спостережних комісій на практиці й подальша орієнтація передовсім на участь у «виправленні й перевихованні засуджених» зменшувало результативність їх діяльності, знижувало авторитет не лише в очах засуджених і співробітників, а й самих членів комісій, що, своєю чергою, породжувало формалізм і бюрократизм у їх роботі. Дана обставина, у кінцевому результаті була однією з причин втрати хоча й мінімального, але все ж таки, реального громадського контролю за системою виконання покарань.

У ході дослідження даної проблеми особливого значення серед науковців набуло розроблення питань ефективності системи дії правових норм, що

регламентують участь колективів трудящих у виконанні покарань. Зосереджено увагу на розробленні та прийнятті спеціального нормативного акта, що регламентував би участь трудових колективів і громадських організацій у виправленні й перевихованні засуджених у формі здійснення шефства над ВТУ. З цього приводу І.В. Шмаров пише, що «оскільки радянська громадськість при виконанні кримінального покарання бере участь у правозастосовчій та правоохоронній діяльності, важливе значення набуває правова регламентація роботи громадських організацій й колективів трудящих у діяльності виправно-трудоустанов та інших органів виконання покарань» [19, с.271]. Разом із тим науковці наголошували, що цей процес регулюється не лише нормами права, а й нормами моралі, що зумовлено зближенням норм права з нормами «комуністичної моральності». Більш того, багато форм участі трудових колективів у перевихованні засуджених просто недоцільно регламентувати в правовому порядку [20, с.69-75].

Іншою, не менш важливою умовою ефективності правового регулювання участі трудящих у виконанні покарань було визнано рівень правосвідомості суб'єктів, які беруть участь у цьому процесі. Тут науковці виокремили три основні аспекти: обізнаність суб'єктів із правовими нормами, що регламентують їх діяльність; ставлення до цих норм; поведінка суб'єктів і її відповідність до правових приписів. Проведене в цьому напрямі вибіркове емпіричне дослідження показало недостатньо високий рівень знань правових норм, що регламентують участь трудових колективів у перевихованні засуджених у формі шефства над ВТУ. У прямій залежності від цих знань було поставлено зацікавленість відповідних суб'єктів брати участь у шефській роботі у ВТУ. За даними дослідження, лише 4,3 відсотка представники шефських трудових колективів відповіли, що беруть участь в роботі з бажанням, 11,3 відсотка проявляють інтерес. Переважаюча більшість (62,7 відсотка) заявила, що бере участь лише тому, що їй надали це доручення, але будь-якої зацікавленості в них немає. Невипадково співробітники ВТУ під час ознайомлення з їх думкою про недоліки в роботі із шефськими трудовими колективами вказували на формалізм та епізодичність (37 відсотків), пасивність та безініціативність (32 відсотки), а іноді просто відкрити бездіяльність [20, с.75].

Отже, можемо констатувати, неповнота й неякісність у системі правових норм може при їх реалізації привести до поведінки суб'єктів, що не збігається з поставленими цілями, для яких законодавець приймає нормативно-правовий акт. Наведені дані свідчать про те, що пробільність у правовому регулюванні громадського контролю за виконанням покарань, у якій би формі він не здійснювався, через свідомість суб'єктів впливає на їх реальну поведінку. Так би сказали більшість правознавців. Але ми пропонуємо поглянути на це питання, використовуючи при цьому історичну екзегезу, тобто, не в контексті правового фетишизму. Так вже склалося, що правознавці, що б не сталося, одразу починають пеняти на недоліки в нормативній системі. Втім життя більш складне і змістовніше, ніж будь-яка сукупність правил поведінки. Справа як раз у тому, що неформальний соціальний контроль, або громадський контроль, діє паралельно з формальним. У більшості випадків не потре-

бує дозволів держави або іншої структури формального контролю. Тож, наприклад, робота зі звільненими, котрі відбули покарання у виді позбавлення волі, не обов'язково повинна була бути зарегламентована державою, щоби бути ефективною. Цього не вимагається й сьогодні, адже неформальний соціальний контроль, приватна ініціатива є альтернативою державному контролю. Втім, треба пам'ятати, які то були часи, політичний режим та умови реалізації приватної ініціативи. Не дивно, що більшість учасників не горіли бажанням брати участь у громадській роботі, оскільки то була не їхня власна ініціатива. А якщо би й була, то функціонувати без благословення держави вони не могли. Так само й не можуть і зараз. Щоправда, нині для реєстрації такої організації не потрібно дозволів: достатньо явочної заявки на це та жажів бюрократичної паперової тяганини. Навряд чи це могло бути за радянські часи. Проте як тоді, так і зараз для роботи громадських активістів із засудженими потрібне сприяння державних органів, адже вони там господарі, це їхня територія. Ось і виходить, що громадський контроль за такого розкладу завжди буде залежати від настрою можновладців. Але треба звернути увагу ще на одну важливу деталь. Очікувати такого розмаху, який був характерний для інституту шефства, сьогодні було би епічною помилкою, оскільки для порівняння ми маємо зовсім різні політичні системи. За умов, навіть радянського соціалізму, людина не сприймала себе чужою у своїй країні, оскільки вона не відчувала того ступеня відчуження від засобів виробництва, характерного для жорсткого капіталізму з елементами феодалізму, що притаманний сучасній Україні. Саме тому відсоток зацікавлених у шефській роботі не так дивує, як би він міг здивувати в сучасній Україні. Цей чинник слід враховувати. Непрямим доказом слушності цього зауваження є те, що пенітенціарна справа має високий рівень розвитку саме в розвинутих соціалістичних країнах.

Радянському виправно-трудовому праву і законодавству був невідомий термін «патронаж» над засудженими та звільненими з місць позбавлення волі. Між тим окремі його елементи були розкидані по різних інститутах та галузях права. До них належать: а) сприяння особам, звільненим із місць позбавлення волі, у трудовому та побутовому облаштуванні; б) діяльність спостережних комісій (до досягнення засудженим повноліття – комісії в справах неповнолітніх) при виконавчих комітетах місцевих Рад народних депутатів; в) діяльність призначених неповнолітнім правопорушникам громадських вихователів у відповідності з положенням про них; г) покладене судом на певний колектив або окрему особу, за їх згодою, обов'язків з нагляду за умовно засудженими та умовно-достроково звільненими й проведення з ними виховної роботи.

Керувати перерахованими видами патронажу лише на громадській основі (переважно через спостережні комісії при виконавчих комітетах Рад) достатньо складно. Успішне проведення профілактичних заходів із засудженими вимагає не лише часу, а й певної правової підготовки, великого педагогічного досвіду, знань психології різних категорій засуджених. На погляд С.І. Зельдова, таку роботу доцільно доручити спеціальному державному органу (з максимальним залученням громадськості, наприклад, патронажному

відділу міського (районного) виконавчого комітету Рад народних депутатів), а його основними завданнями визнати організацію й координацію роботи із звільненими особами з метою попередження рецидиву з їх боку; здійснення персонального контролю за звільненими на певній території; надання їм допомоги в працевлаштуванні, враховуючи їх здібності, професійну кваліфікацію, а також суспільну необхідність; сприяння у вирішенні їх житлово-побутових потреб; здійснення контролю за проведенням та організацією виховної роботи на виробництві й у організаціях, де працюють або навчаються звільнені [21, с.67-68].

Одним із найбільш ефективних засобів контролю за особистістю засудженого радянське законодавство визнало внутрішній соціальний контроль у формі самодіяльних організацій і спробувало його використати для покращання ефективності виконання покарань. Згідно зі ст. 32 Основ виправно-трудового законодавства СРСР і союзних республік такі організації створювалися в місцях позбавлення волі. На них покладалася складна й відповідальна соціальна функція, що полягала у всебічному сприянні адміністрації виправно-трудова установ у виховній роботі з ресоціалізації особистості засуджених, шляхом розвитку навичок колективізму, корисної ініціативи, а також організованого впливу колективу на особистість у процесі виправлення та перевиховання.

Висновки. Короткий екскурс в історію правової думки дозволяє зробити висновок про те, що громадський контроль є одним з важливих засобів забезпечення законності у сфері виконання кримінальних покарань. Значний внесок у реалізацію ідеї участі громадськості в діяльності пенітенціарної системи здійснили провідні радянські фахівці у галузі виправно-трудова права 1960-70-их рр. Звертаючись до правових ідей радянських вчених щодо співпраці ВТУ з громадськістю, буде справедливим відзначити, що в минулому мали місце цікаві, такі, що заслуговують на увагу підходи до участі суспільства у діяльності пенітенціарної системи. Незважаючи на різні думки і підходи до оцінки їх ефективності на практиці, слід констатувати, що у розглянутий період був зроблений серйозний внесок у розробку теорії форм участі громадських організацій у діяльності органів і установ пенітенціарної системи та основних функцій, що повинні виконувати громадські організації, приймаючи участь у діяльності ВТУ: правотворчої, коли громадськість впливає на діяльність держави, що регулює за допомогою норм права роботу ВТУ; контроль за дотриманням законності у ВТУ й взагалі діяльності цих установ з виправлення та перевиховання засуджених; здійснення допомоги ВТУ в працевлаштуванні засуджених тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матеріали наукової конференції, посвященої проблемам исправительно-трудова права / Ред. Бурчанинов В.П. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1961. – 175 с.; Правовые вопросы лишения свободы и перевоспитания заключенных. Матлы научной конференции. 1-3 марта 1962 г. Редкол.: Любавин А.А., Ременсон А.Л., Филимонов В.Д. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1964. – 230 с.

2. Чобанян В.С. Участие общественности в деятельности исправительно-трудовых учреждений / В.С. Чобанян // Правовые вопросы лишения свободы и перевоспитания заключенных. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1964. – С. 137-139.

3. Паше-Озерский Н.Н. Лишение свободы в отношении рецидивистов / Н.Н. Паше-Озерский // Правовые вопросы лишения свободы и перевоспитания заключенных. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1964. – С. 149-153.

4. Вестник МВД СССР. Мат-лы всесоюзной научно-практической конференции по проблемам борьбы с рецидивной преступностью. Специальный выпуск. – Ташкент. – 1980. – № 18-19.

5. Астемиров З.А. Некоторые вопросы участия общественности района в работе исправительно-трудовых учреждений / З.А. Астемиров // Вопросы участия советской общественности в борьбе с правонарушениями. – М. : ВШ МВД РСФСР, 1961. – С. 18-22.

6. Ременсон А., Елеонский В. Наблюдательная комиссия действует / А. Ременсон, В. Елеонский // К новой жизни. – 1960. – № 7. – С. 27-29.

7. Елеонский В.А. Наблюдательные комиссии / В.А. Елеонский. – М. : Юрид. лит., 1966. – 128 с.; Наблюдательные комиссии – орган общественного контроля и помощи исправительно-трудовым учреждениям // Сборник работ юридического факультета. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1959. – С. 141-145.

8. Багрий-Шахматов Л.В. Правовое регулирование участия советской общественности в деятельности исправительно-трудовых учреждений / Л.В. Багрий-Шахматов // Вопросы участия советской общественности в борьбе с правонарушениями. – М. : ВШ МВД РСФСР, 1961. – С. 12-17; Роль советской общественности в исполнении уголовных наказаний в виде лишения свободы // Труды ВШ МООН РСФСР. – Вып. 9. – 1964. – С. 127-169; Больше прав наблюдательным комиссиям! // У новой жизни. – 1962. – № 2. – С. 43-45; Роль советской общественности в деятельности исправительно-трудовых учреждений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Л.В. Багрий-Шахматов. – М., 1961. – 23 с.

9. Михайлов И.А. Участие общественности в работе исправительно-трудовых учреждений по исправлению и перевоспитанию осужденных / И.А. Михайлов // Тезисы научных сообщений на теоретической конференции по вопросам исправительно-трудового права. – М. : ВШ МВД РСФСР, 1960. – С. 59-62; Михайлов И.А. Шефская работа в ИТУ / И.А. Михайлов. – М. : ВШ МВД РСФСР, 1960. – 44 с.

10. Наташев А.Е. Наблюдательные комиссии и их роль в осуществлении советского исправительно-трудового права: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А.Е. Наташев. – М., 1962. – 23 с.

11. Утевский Б.С. Система, принципы и общие положения Основ исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик / Б.С. Утевский // Проблемы развития современного советского исправительно-трудового законодательства: Сб. ст. – Саратов, 1961. – С. 13-15.

12. Стручков Н.А. О пределе и соотношении общесоюзного и республиканского исправительно-трудового законодательства / Н.А. Стручков // Проблемы развития современного советского исправительно-трудового законодательства: Сб. ст. – Саратов, 1961. – С. 42-43.

13. Стручков Н.А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью / Н.А. Стручков. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1970. – 272 с.

14. Багрий-Шахматов Л.В. Некоторые вопросы исправительно-трудовых правоотношений в связи с участием советской общественности в деятельности

исправительно-трудовых учреждений / Л.В. Багрий-Шахматов // Правовые вопросы лишения свободы и перевоспитания заключенных. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1964. – С. 160-172.

15. Положення про спостережні комісії при виконавчих комітетах місцевих рад народних депутатів УРСР від 10.03.1967 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1967. – № 10. – Ст. 89.

16. Исправительно-трудовое право: [отв. ред. Н.А. Беляев, М.И. Федоров]. – М. : Юрид. лит., 1971. – 416 с.

17. Юров Ю.И. Организационно-правовые вопросы деятельности наблюдательных комиссий при исполкомах местных Советов народных депутатов по осуществлению исправительно-трудовой политики и предупреждению правонарушений: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Юрий Иванович Юров; Ташкентский Ордена Трудового Красного Знамени государственный университет им. В.И. Ленина. – Ташкент, 1984. – 183 с.

18. Елеонский В.А. Наблюдательные комиссии исполкомов местных советов / В.А. Елеонский. – М. : Юрид. лит., 1976. – 128 с.

19. Советское исправительно-трудовое право: [учеб. пособ.]; [под ред. Н.А. Стручкова]. – М. : Юрид. лит., 1977 – 352 с.

20. Писарев В.Б. Правове аспекты участия трудовых коллективов в воспитательной работе с осужденными в ИТУ / В.Б. Писарев // Социальные проблемы исправления и перевоспитания осужденных. Сб. научн. трудов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1984. – С. 68-75.

21. Зельдов С.И. О необходимости совершенствования института патронажа / С.И. Зельдов // Вестник МВД СССР. Мат-лы всесоюзной научно-практической конференции по проблемам борьбы с рецидивной преступностью. Специальный выпуск. – Ташкент. – 1980. – № 18-19. – С. 67-68.

Пальченкова В.М. Радянські правознавці про участь громадськості у діяльності пенітенціарної системи

Стаття присвячена вивченню робіт теоретиків та практиків виправно-трудової системи радянського періоду історії української державності про зміст, форми та значення громадського контролю у системі виконання кримінальних покарань. Констатовано, що незважаючи на різні думки і підходи до оцінки ефективності громадського контролю на практиці був зроблений серйозний внесок у розробку теорії форм участі та основних функцій громадських організацій у діяльності органів і установ пенітенціарної системи.

Ключові слова: виправлення та перевиховання засуджених, виправно-трудове право, радянський період, спостережні комісії, шефська робота.

Пальченкова В.М. Советские юристы об участии общественности в работе пенитенциарной системы

Статья посвящена изучению работ теоретиков и практиков исправительно-трудовой системы советского периода истории украинской государственности о содержании, формах и значении общественного контроля в системе исполнения уголовных наказаний. Констатировано, что несмотря на различные мнения и подходы к оценке эффективности общественного контроля на практике был сделан серьезный вклад в разработку теории форм участия и основных функций общественных организаций в деятельности органов и учреждений пенитенциарной системы.

Ключевые слова: исправление и перевоспитание осужденных, исправительно-трудовое право, советский период, наблюдательные комиссии, шефская работа.

Palchenkova V.M. Soviet lawyers on public participation in the activities of the penitentiary system

The article is devoted to studying of the works of theorists and practitioners of the corrective labor system in the Soviet period in the history of the Ukrainian statehood about content, form and meaning of the social control in the system of execution of criminal penalties. It is noted that despite the different views and approaches to assess the effectiveness of public control in practice, was made a major contribution to the development of the theory of forms of participation and basic functions of public organizations and institutions of the penitentiary system.

Key words: correction and rehabilitation of prisoners, correctional labor law, the Soviet period, supervisory commissions, voluntary work.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2015.